

Električna mjerenja

(pomoćni materijal za predavanja)

Univerzitet Crne Gore
Elektrotehnički fakultet

Mjerenje snage u kolu jednosmjerne struje

- Pomoću instrumenta sa pomičnim kalemom
- Koriste se dvije metode, mjeri se snaga sa obje metode pa se uzima ona metoda kojom je dobijena greška manja

P_t – snaga potrošača

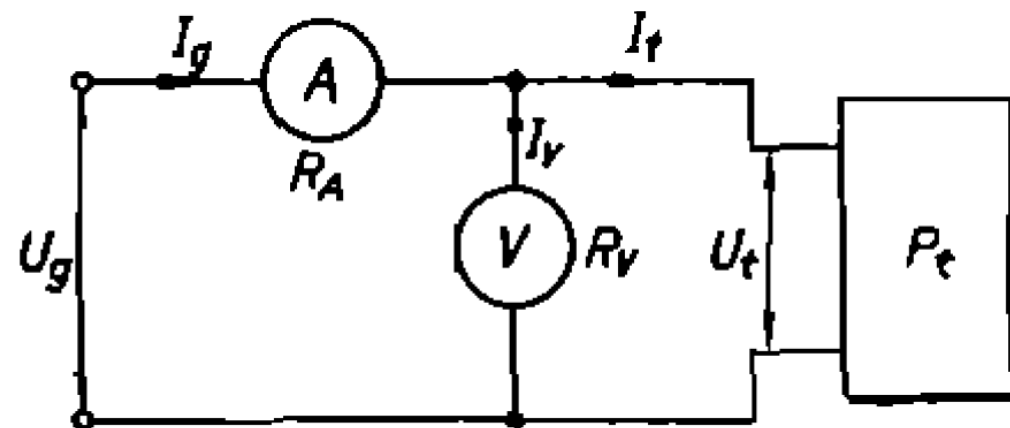
$$P_t = U_t I_t$$

- Prva metoda:

$$1) \quad P_t = U_t (I_g - I_V) = U_t I_g - U_t I_V$$

$$P_t = U_t I_g - \frac{U_t^2}{R_V}$$

Greška koja nastaje zbog unutrašnjeg otpora voltmetra

Ovo mjeri ampermetar i voltmetar (UI metoda)

Mjerenje snage u kolu jednosmjerne struje

- Druga metoda:

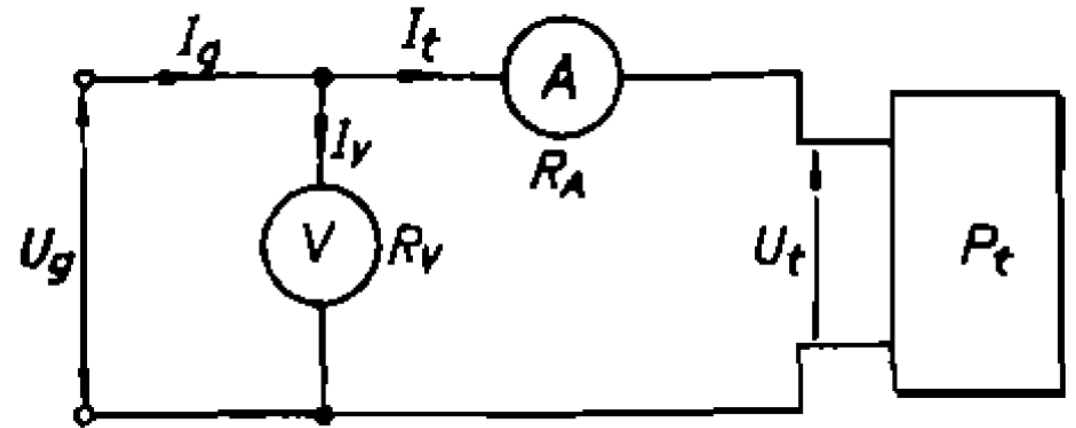
$$2) \quad P_t = U_t I_t = I_t (U_g - R_A I_t)$$

$$P_t = I_t U_g - R_A I_t^2$$

- Ako se želi odrediti snaga izvora:

$$P_g = U_g I_g = U_g (I_V + I_t) = U_g \left(\frac{U_g}{R_V} + I_t \right)$$

$$P_g = U_g I_t + \frac{U_g^2}{R_V}$$

Mjerenje snage u kolu jednosmjerne struje

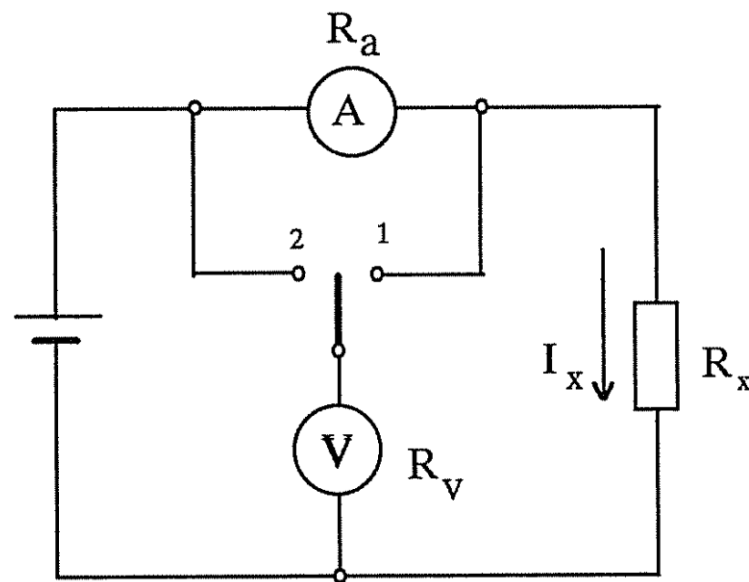
- Često je u jednom načinu spajanja potrebna korekcija zbog potrošnje instrumenta, dok se u drugom načinu mjerenja ta potrošnja može zanemariti
  - Koristi se ona metoda koja ne zahtjeva korekciju
  - Npr. kada je otpor potrošača znatno veći od otpora ampermetra, odabрати drugi način mjerenja
  - Kada je otpor potrošača neznatan u odnosu na otpor voltmetra, odabрати prvi način
  - Kada nije moguće izbjeći korekciju, bolje je odabрати spoj u kojem je potrebna korekcija zbog potrošnje voltmetra jer je otpor voltmetra obično poznat i ne zavisi od temperature.
- Osim toga, tada je korekcionni član u svim mjerenjima isti, ako je napon konstantan.

Primjer:

Zadatak 6.1. Električna snaga u kolu jednosmjerne struje na potrošaču otpora 800Ω mjeri se instrumentima sa pomičnim kalemom: voltmetrom unutrašnjeg otpora $20 \text{ k}\Omega$ i ampermetrom unutrašnjeg otpora $0,1 \Omega$. Kolika je relativna sistematska greška pri mjerenju snage usljed sopstvene potrošnje instrumenata, ako je mjerenje snage obavljeno za slučaj vezivanja voltmetra ispred i za slučaj vezivanja voltmetra iza ampermetra.

Rješenje:

Pri mjerenju električne snage UI metodom na potrošaču R_x voltmetar i ampermetar mogu biti vezani kao na slici:

Električna snaga se određuje prema relaciji $P_x = U_x I_x$, gdje su U_x i I_x napon, odnosno struja na potrošaču.

Kada je prekidač u položaju 1 važi:

$$P_x = U_x I_x = U_x (I_a - I_v) = U_x I_a - U_x I_v = U_x I_a - \frac{U_x^2}{R_v}$$

gdje je I_a struja koju pokazuje ampermetar, a I_v struja kroz voltmetar. Snaga izmjerena pomoću ampermetra i voltmetra (UI metodom) je $U_x I_a$. Dakle, usljed sopstvene potrošnje instrumenata, pojavljuje se sljedeća greška pri mjerenju snage:

$$P_{1\%} = \frac{U_x I_a - U_x I_x}{U_x I_x} 100 = \frac{U_x I_a - U_x I_a + \frac{U_x^2}{R_v}}{\frac{U_x^2}{R_x}} 100 = \frac{R_x}{R_v} 100$$

$$P_{1\%} = 4 \%$$

Kada je prekidač u položaju 2 važi:

$$P_x = U_x I_x = (U_v - I_x R_a) I_x = U_v I_x - I_x^2 R_a$$

gdje je U_v napon koji pokazuje voltmetar. Snaga izmjerena pomoću ampermetra i voltmetra (UI metodom) je $U_v I_x$. Dakle, usljed sopstvene potrošnje instrumenata, pojavljuje se sljedeća greška pri mjerenju snage:

$$p_{2\%} = \frac{U_v I_x - U_x I_x}{U_x I_x} 100 = \frac{U_v I_x - U_v I_x + I_x^2 R_a}{I_x^2 R_x} 100$$

$$p_{2\%} = \frac{R_a}{R_x} 100$$

$$p_{2\%} = 0,0125 \%$$

Mjerenje snage u kolu naizmjenične struje

- Za mjerenje snage jednofazne naizmjenične struje
- Aktivna, reaktivna i prividna snaga kod naizmjenične struje
- Aktivna i reaktivna snaga zavise od faznog pomjeraja napona i struje
instrumenti za mjerenje ovih snaga treba da budu fazno osjetljivi

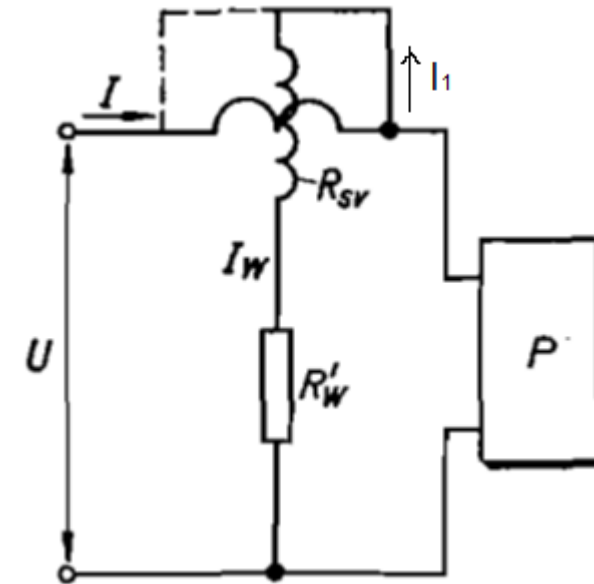
- **Aktivna snaga $P=UI\cos\varphi$**

- **Reaktivna snaga $Q=UI\sin\varphi$**

- **Prividna snaga $S=UI$**

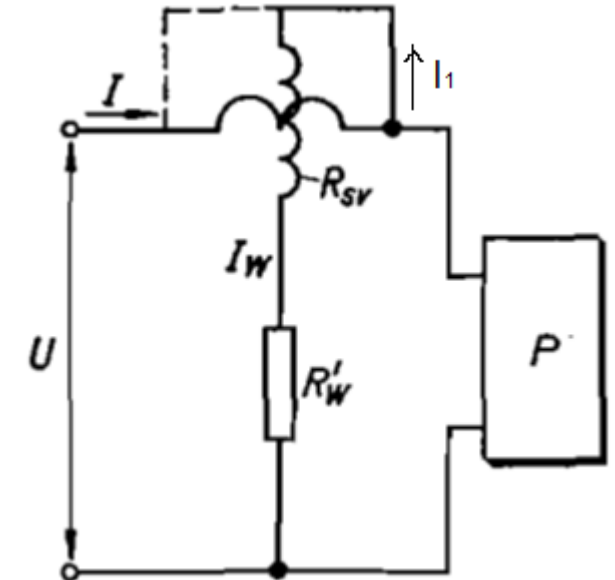
- Koriste se elektrodinamički vatmetri (spaja se prema slici)

- Predotpor R_p je potreban jer su nepomični i pomični kalem namotani bakarnom žicom, pa im se otpor mijenja sa temperaturom
- Da nema predotpora, temperatura bi uticala na veličinu struje kroz namotaje, a time i na otklon a instrumenta
- Takođe, pri mjerenju naizmjeničnih napona, struja kroz namotaje zavisila bi i od frekvencije mjerenog napona (namotaji imaju određenu reaktansu koja je srazmjerna sa frekvencijom pa je potrebno redno dodati temperaturno nezavisan otpornik R_p , takvog otpora, da prema njemu budu neznatne promjene radnog otpora i reaktanse namotaja).

Mjerenje snage u kolu naizmjenične struje

- Elektrodinamički vatmetar ima dva kalema
  - Pomični kalem koji se napaja strujom I_1 koja je srazmerna naponu U
  - Nepokretni kalem napaja se strujom I_2 koja je ustvari struja opterećenja I
- Pomični kalem je spojen redno sa otporom R_w' i priključen je na napon potrošača
- Struja $I_1 = I_w$ pomičnog kalema srazmjerna je naponu potrošača
- Da bi instrument mjerio snagu potrebno je da struja I_w njegove naponske grane bude u fazi sa naponom U na naponskoj grani
- Ako između napona U i struje I_w postoji mali fazni pomak δ , tada će vatmetar umjesto $P = UI \cos \varphi$, pokazivati:

Mjerenje snage u kolu naizmjenične struje

$$P_W = UI \cos(\varphi - \delta)$$

- Čime nastaje greška:

$$p_{\delta\%} = \frac{P_W - P}{P} 100$$

$$p_{\delta\%} = \frac{UI \cos(\varphi - \delta) - UI \cos \varphi}{UI \cos \varphi} 100, \quad \sin \delta = \delta, \quad \cos \delta \approx 1$$

$$p_{\delta\%} = \frac{\cos \varphi \cos \delta + \sin \varphi \sin \delta - \cos \varphi}{\cos \varphi} 100$$

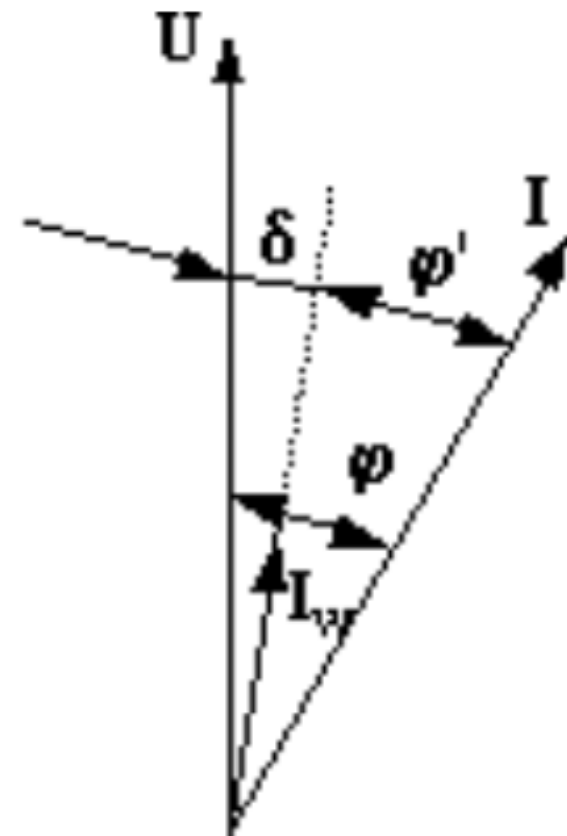
$$p_{\delta\%} = 100\delta \cdot \operatorname{tg} \varphi$$

$$P_W = UI \cos(\varphi')$$

$$\cos(\varphi') = P_W / (UI) \rightarrow \varphi = \varphi' + \delta$$

$$p_{\delta\%} = \frac{100\delta \cdot \operatorname{tg} \varphi'}{1 - \operatorname{tg} \varphi'}$$

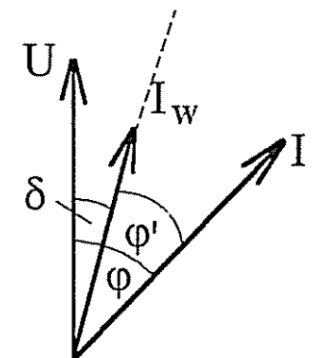
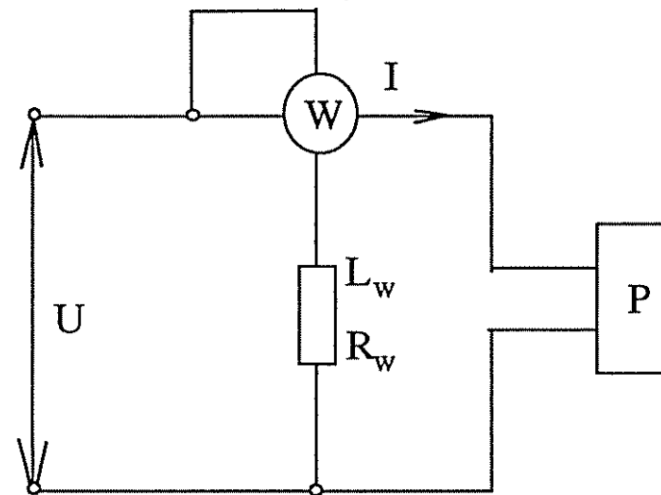

Mjerenje snage u kolu naizmjenične struje

Zadatak 6.3. Pri određivanju gubitaka transformatora u praznom hodu dobijen je napon 110 V, struja 4,7 A i očitavanje na vatmetru 27,2 W, na frekvenciji 50 Hz. Koliki su gubici u transformatoru, ako je naponska grana vatmetra, otpora 6500 Ω i induktiviteta 20 mH, priključena na stezaljke ispitivanog transformatora?

Stvarna snaga potrošača iznosi:

$$P = U \cdot I \cdot \cos\varphi$$

Mjerenje snage u kolu naizmjenične struje

Zbog induktiviteta naponske grane watmetra struja I_w nije u fazi sa naponom, već između struje I_w i napona U postoji određeni mali fazni pomak δ . Watmetar će zbog toga pokazivati snagu:

$$P_w = U \cdot I \cdot \cos(\varphi - \delta)$$

Zbog toga nastaje procentualna relativna greška:

$$p_\delta = \frac{P_w - P}{P} \cdot 100 = \frac{UI \cos(\varphi - \delta) - UI \cos \varphi}{UI \cos \varphi} 100$$

$$p_\delta = \frac{\cos \varphi \cos \delta + \sin \varphi \sin \delta - \cos \varphi}{\cos \varphi} 100$$

Kako je $\sin \delta \approx \delta$ i $\cos \delta \approx 1$ dobijamo:

$$p_\delta \approx 100 \cdot \delta \cdot \operatorname{tg} \varphi$$

Fazni pomak između I_w i U iznosi:

$$\operatorname{tg} \delta = \frac{\omega L_w}{R_w}$$

$$\operatorname{tg} \delta = 0,966 \cdot 10^{-3}$$

$$\delta = 0,055^\circ \quad (\delta = 0,966 \cdot 10^{-3} \text{ rad})$$

Mjerenje snage u kolu naizmjenične struje

Fazni pomak φ' je:

$$\cos \varphi' = \frac{P_w}{UI}$$

$$\cos \varphi' = 0,0526 \quad \Rightarrow \quad \varphi' = 86,985^\circ$$

Fazni pomak φ između U i I dobijamo iz zbira:

$$\varphi = \varphi' + \delta = 87,04^\circ$$

Procentualna pogreška je:

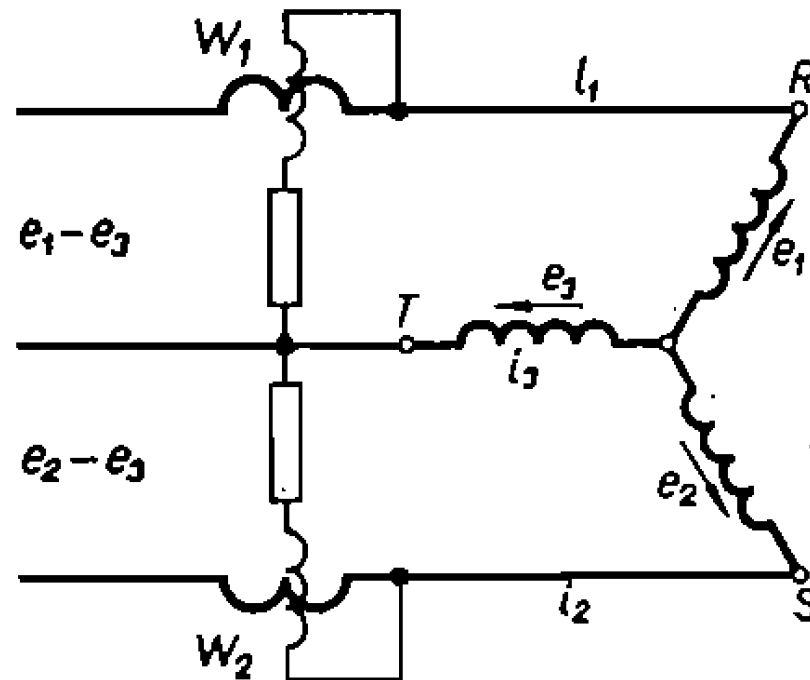
$$p_\delta = 100 \cdot \delta \cdot \operatorname{tg} \varphi = 1,86 \%$$

Stvarna snaga potrošača iznosi (vodeći računa o p_δ):

$$P = \frac{P_w}{1 + \frac{p_\delta}{100}} = 26,7 \text{ W}$$

Mjerenje snage u kolu naizmjenične struje pomoću 2 vatmetra – Aronov spoj

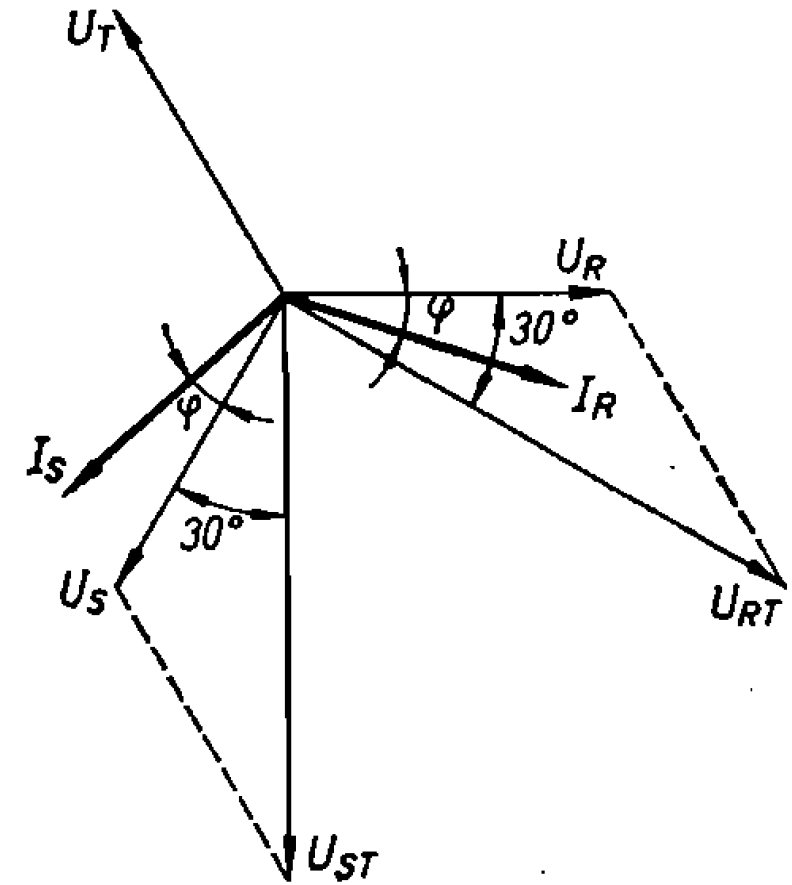
- Za mjerenje snage naizmjeničnih trofaznih sistema bez uzemljenja
- Strujne grane vatmetara W_1 i W_2 su priključene u dvije faze, a dovodne stezaljke njihovih naponskih grana na istu fazu u kojoj je i strujna grana
- Odvodne stezaljke naponskih grana priključuju se na fazu u kojoj nema strujnih grana vatmetara.

Mjerenje snage u kolu naizmjenične struje pomoću 2 vatmetra

Aronov spoj

- Na naponsku granu vatmetra W_1 je primijenjen napon $e_1 - e_3$, a kroz njegovu strujnu granu teče struja i_1
- Na naponsku granu vatmetra W_2 primijenjen je napon $e_2 - e_3$, a kroz njegovu strujnu granu teče struja i_2 pa će vatmetar W_2 pokazati srednju vrijednost P_2 drugog sabirka
- Suma pokazivanja prvog i drugog vatmetra $P_1 + P_2$ će dati srednju vrijednost snage sve tri faze $P = P_1 + P_2$

Vektorski dijagram trofaznog sistema sa simetričnim opterećenjem, pri kojem fazne struje zaostaju za pripadnim faznim naponom za ugao φ

Mjerenje snage u kolu naizmjenične struje pomoću 2 vatmetra Aronov spoj

- Na naponsku granu vatmetra W_1 djeluje linijski napon U_R-U_T (U_{RT} na dijagramu)
- Između struje I_R i napona U_{RT} postoji fazni pomak od $30^\circ-\varphi$, pa je:

$$P_1 = I_R U_{RT} \cos(30^\circ - \varphi)$$

- Na naponsku granu W_2 djeluje linijski napon U_{ST} koji prednjači naponu U_S za 30° pa je:

$$P_2 = I_S U_{ST} \cos(30^\circ + \varphi)$$

- U simetrično opterećenim trofaznim sistemima može se odrediti faktor snage potražaća **iz** odnosa otklona jednog i drugog vatmetra:

$$P_1 - P_2 = UI \cos 30^\circ \cos \varphi + UI \sin 30^\circ \sin \varphi - \\ -UI \cos 30^\circ \cos \varphi + UI \sin 30^\circ \sin \varphi = UI \sin \varphi$$

$$P_1 + P_2 = \sqrt{3}UI \cos \varphi$$

$$\frac{P_1 - P_2}{P_1 + P_2} = \frac{UI \sin \varphi}{\sqrt{3}UI \cos \varphi} = \frac{1}{\sqrt{3}} \operatorname{tg} \varphi$$

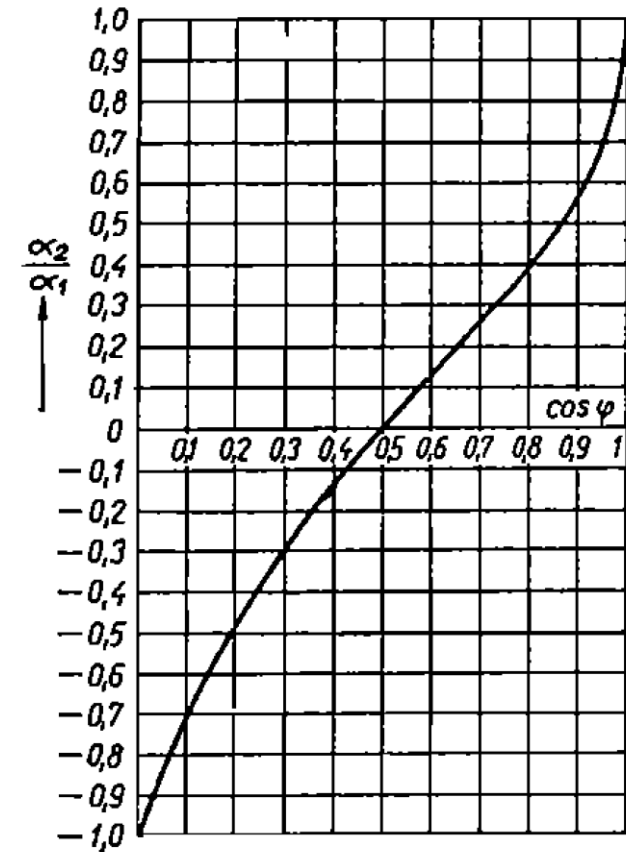
$$\operatorname{tg} \varphi = \sqrt{3} \frac{P_1 - P_2}{P_1 + P_2}$$

Označimo: $\xi = \frac{P_2}{P_1}$ pa dobijamo:

$$\operatorname{tg} \varphi = \sqrt{3} \frac{1 - \xi}{1 + \xi}$$

ili

$$\cos \varphi = \frac{1}{\sqrt{1 + 3 \left(\frac{1 - \xi}{1 + \xi} \right)^2}}$$

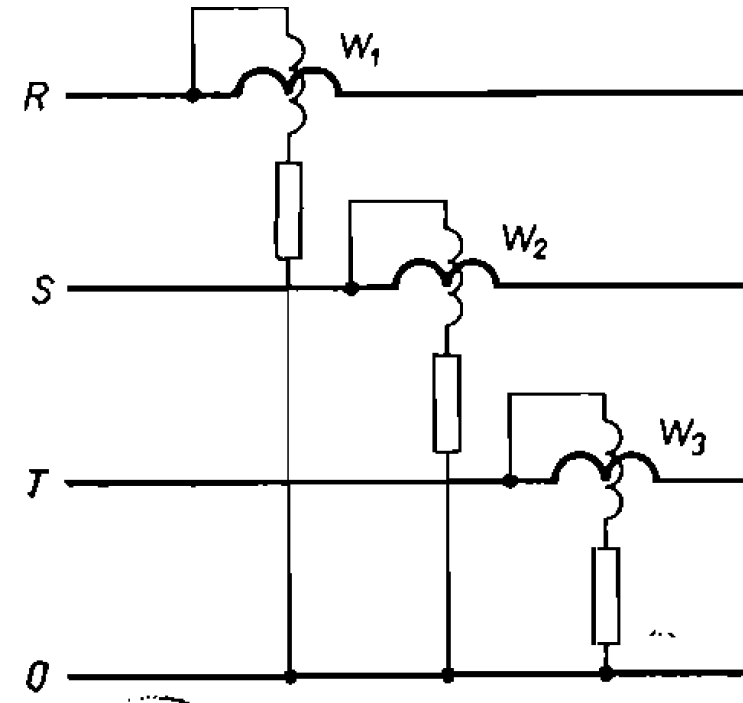

Određivanje faktora snage iz odnosa otklona α_2 i α_1 vatmetra u Aronovom spoju

Vrijednosti za $\cos \varphi$ u zavisnosti od odnosa ξ prikazane su na slici i mogu poslužiti za brzo određivanje faktora snage iz odnosa P_2/P_1

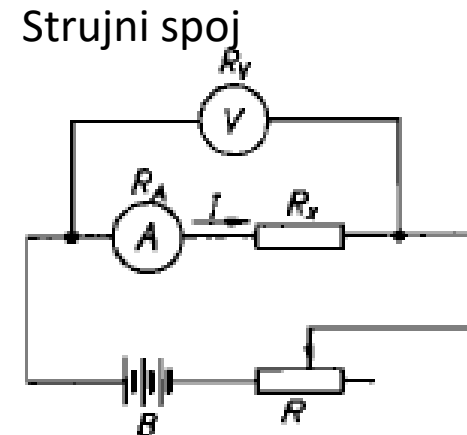
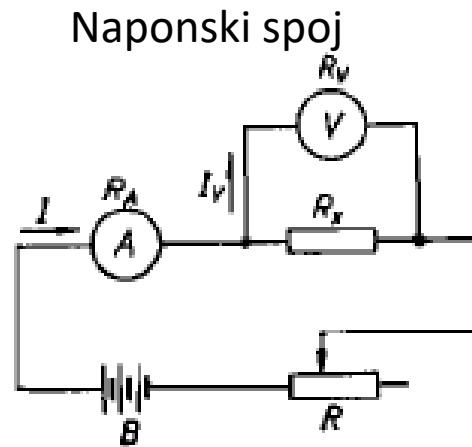
Mjerenje aktivne snage trofaznih sistema metodom tri vatmetra

- Kroz strujne grane vatmetara teku fazne struje potrošača
- Naponske grane vatmetara su priključene na pripadne fazne napone
- Svaki vatmetar mjeri snagu jedne faze
- Suma pokazivanja svih vatmetara daje ukupnu snagu trofaznog sistema
- Ako sistem nema uzemljenje, odvodni krajevi naponskih grana spojeni su zajedno, pa čine zvjezdište sistema sastavljenog od tri naponske grane
- U sistemima sa uzemljenjem se smije upotrijebiti samo metoda tri vatmetara
- U trofaznim sistemima bez uzemljenja mogu se upotrijebiti obje metode (metoda sa 2 ili sa 3 vatmetra)
- U pogledu tačnosti nema bitne razlike

Mjerenje otpora (mjerenjem napona i struje U-I metoda)

- Ova metoda je prikladna za mjerenje malih, srednjih i velikih otpora.
- Potrebni su samo voltmetar i ampermetar, koji se i inače vrlo često koriste. Moguća su dva spoja: naponski i strujni.

- ***U naponskom spoju*** voltmetar je priključen na stezaljke mjerenog otpornika, pa je očitani napon U jednak naponu na otporniku. Ampermetar mjeri struju I koja je suma struje otpornika i struje voltmetra I_V . Otpor R_V voltmetra je poznat, pa se može odrediti njegova struja:

$$I_V = \frac{U}{R_V}$$

- Kako kroz mjereni otpornik teče struja $I - I_V$, njegov otpor je jednak:

$$R_X = \frac{U}{I - I_V} = \frac{U}{I - \frac{U}{R_V}}$$

Mjerenje otpora (mjerenjem napona i struje U-I metoda)

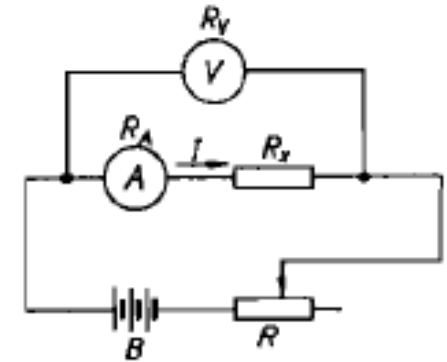
U strujnom spoju ampermetar mjeri struju otpornika, a voltmetar pad napona na ampermetru i mjenom otporniku. Ako je otpor ampermetra R_A tada je:

$$R_X = \frac{U - R_A I}{I} = \frac{U}{I} - R_A$$

Pri malim otporima upotrijebićemo naponski spoj, a pri velikim otporima upotrebljava se strujni spoj.

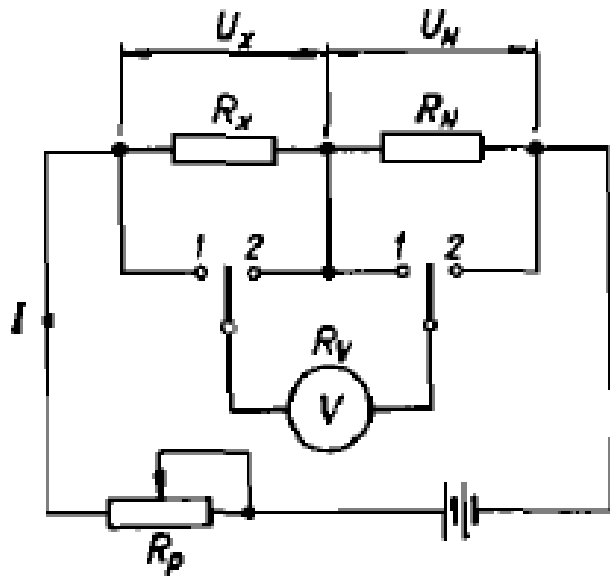
- Tačnost mjerenja otpora zavisi od klase tačnosti upotrijebljenih instrumenata i veličine njihovih otklona. Poželjno je da otkloni budu što bliže punom otklonu.
- Za preciznija mjerenja upotrebljavaju se instrumenti klase 0,2 (ili čak 0,1) s mnogo mjernih opsega.
- Upotrebom odgovarajućih instrumenata mogu se pomoću ove metode mjeriti otpori od 10^{-6} do $10^{12} \Omega$.

Strujni spoj

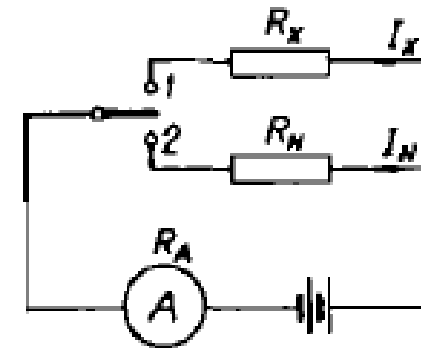

Uporedne metode za mjerenje otpora

- Kod ovih metoda uključuju se poznati i nepoznati otpor u seriju ili paralelno, pa se porede njihovi naponi, odnosno struje.
- Vrijednost nepoznatog otpora dobija se na osnovu vrijednosti poznatog otpora (npr. etalona otpora) i odnosa otklona na istom instrumentu, pa se generalno može postići veća tačnost nego mjerenjem napona i struje.

Uporedna metoda mjerenja u serijskom spoju

Uporedna metoda mjerenja u paralelnom spoju

- U serijskom spoju priključeni su na izvor jednosmjernog napona nepoznati i poznati otpori R_X i R_N spojeni redno.
- Struju u strujnom krugu podešavamo otporom R_p na pogodnu vrijednost.
- Ta struja uzrokuje na otporu R_X pad napona U_X , koji mjerimo voltmetrom V ukoliko je prekidač u položaju 1:

$$U_X = I \frac{R_X R_V}{R_X + R_V}$$

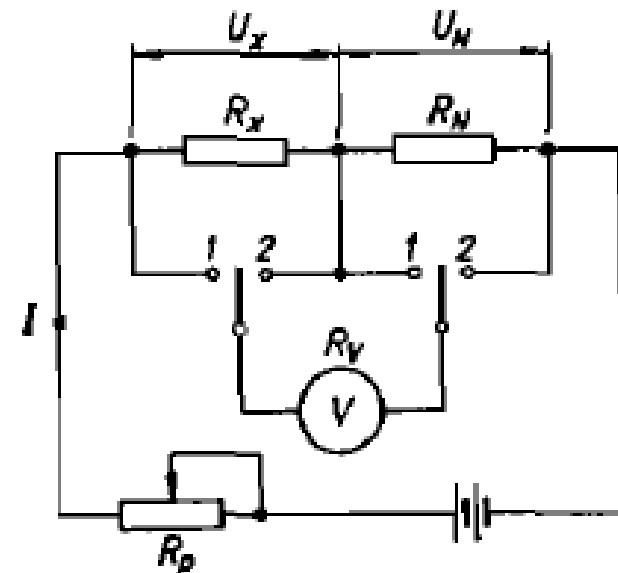
gdje je R_V otpor voltmetra.

- Kada je prekidač u položaju 2 voltmetar mjeri pad napona na poznatom otporu R_N :

$$U_N = I \frac{R_N R_V}{R_N + R_V}$$

- Iz prethodnih izraza dobijamo, uz pretpostavku da se struja za vrijeme mjerenja ne mijenja:

$$R_X = R_N \frac{U_X}{U_N} \frac{R_V}{R_V + R_N \left(1 - \frac{U_X}{U_N}\right)}$$

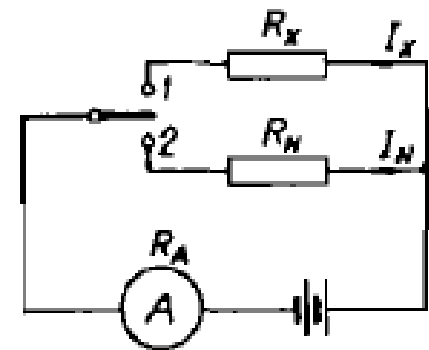
Ako su otpori R_X i R_N znatno manji od otpora voltmetra R_V

$$R_X = R_N \frac{U_X}{U_N}$$

- Pri mjenjenju velikih otpora prikladniji je paralelni spoj.
- Tu mjerimo, uz konstantan napon izvora, struje I_X i I_N kroz nepoznati i poznati otpor:

$$I_X = \frac{U}{R_X + R_A} \quad I_N = \frac{U}{R_N + R_A}$$

$$R_X = (R_N + R_A) \frac{I_N}{I_X} - R_A$$

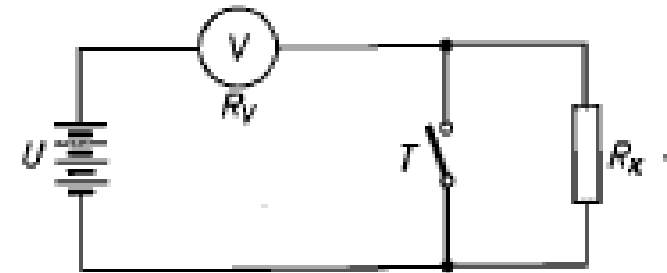
- Pri mjenjenju velikih otpora možemo zanemariti otpor R_A ampermetra, pa se dobija jednostavniji izraz:

$$R_X = R_N \frac{I_N}{I_X}$$

Omometri s pomičnim kalemom

- Prema Ohmovom zakonu, otpor je obrnuto razmjernan struji ($R = U/I$). Stoga se skala instrumenta koji mjeri struju ili napon mjenog otpora može izbađdariti u omima, ako se održava konstantan napon, odnosno struja.
- Za mjerenje većih otpora pogodan je spoj sa slike.
- Na konstantni napon U serijski su priključeni instrument velikog unutrašnjeg otpora R_V i mjereni otpor R_X , koji se može kratko spojiti pomoću prekidača T . Na instrumentu se očitavaju struje I_1 i I_2 , odnosno otkloni α_1 i α_2 , pri zatvorenom i otvorenom prekidaču:
- Vidimo da je za određivanje mjenog otpora važan samo odnos otklona, pa na tačnost mjerenja neće uticati slabljenje magneta instrumenta i slično.
- Da bi se postigla veća tačnost mjerenja, poželjno je da otklon α_1 , bude što veći. Stoga se redovno za α_1 , bira pun otklon instrumenta.
- Ako je mjereni otpor mali, dobijaće se i pri otvorenom prekidaču približno pun otklon, pa će za $\alpha_1 = \alpha_2$, biti $R_X = 0$
- Obratno, struja I_2 odnosno otklon α_2 instrumenta, biće manji što je veći mjereni otpor, pa $\alpha_2 = 0$ znači: $R_X = \infty$

Slika 9.64. Omometarski spoj

$$I_1 = \frac{U}{R_V} = k\alpha_1$$

$$I_2 = \frac{U}{R_V + R_X} = k\alpha_2$$

$$R_X = R_V \left(\frac{\alpha_1}{\alpha_2} - 1 \right)$$

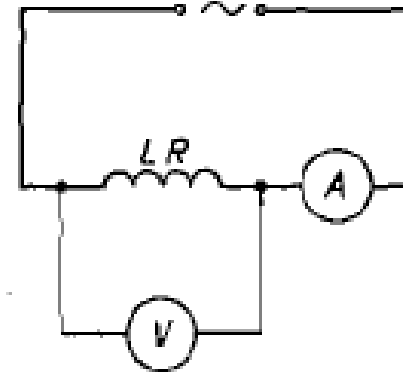
Mjerenje induktiviteta (U-I metoda)

- Kalem induktiviteta L i otpora R predstavljaće kod naizmjenične struje impedansu Z :

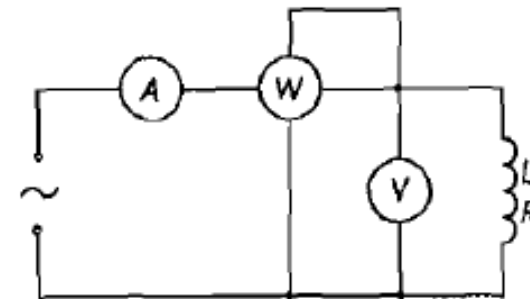
$$Z = \sqrt{R^2 + (L\omega)^2}$$

- Vrijednost impedanse Z možemo odrediti mjerenjem napona i struje kalema, a otpor R nekom od jednosmjernih metoda za mjerenje otpora. To važi samo za kalemove čiji su gubici jednaki na pri naizmjeničnoj i jednosmjernoj struji.
- Ako su kalemovi sa željeznim jezgrom, javljaju se gubici u željezu pri naizmjeničnoj struji.
- U takvim slučajevima potrebno je mjeriti gubitke kod naizmjenične struje, pa upotrebljavamo
- Drugu šemu: struju i napon kalema mjerimo ampermetrom i voltmetrom, a gubitke P vatmetrom:

$$L = \frac{1}{\omega I^2} \sqrt{U^2 I^2 - P^2}$$

Mjerenje induktiviteta mjerenjem napona i struje

Mjerenje induktiviteta mjerenjem napona, struje i snage

Mjerenje kapaciteta U-I metodom

- Kako kapacitet kod naizmjenične struje predstavlja reaktansu

$$X = \frac{1}{2\pi fC}$$

može se njegova vrijednost (pri poznatoj frekvenciji f) odrediti mjerenjem struje i napona:

$$C = \frac{I}{2\pi fU}$$

- Pri mjerenju treba voditi računa o sinusnom obliku napona, jer za više harmonike, kapacitet ima manju reaktansu.
- Prethodni izraz važi samo za kondenzatore s neznatnim gubicima.

